

УДК 340.151

**ПРАВОВА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ:
ОЗНАКИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ЗАВДАННЯ**
LEGAL SYSTEM OF SOCIETY OF TRANSITIONAL PERIOD: SIGNS, TRENDS, CHALLENGES

Дячишин Я.В.,
аспірант

Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті проаналізовано проблему правової системи перехідного періоду з позицій типологізації. Розглянуто окремі аспекти сучасного стану України як правової держави.

Ключові слова: правова система, праворозуміння, типи правових систем, суспільство, перехідний період.

В статье анализируется проблема правовой системы переходного периода с позиций типологизации. Рассматриваются отдельные аспекты современного состояния Украины как правового государства.

Ключевые слова: правовая система, правопонимание, типы правовых систем, общество, переходной период.

The paper analyzes the problem of the legal system of the transition from the position of typology. Separate aspects of the current state of Ukraine as a state of law.

Key words: legal system of law, types of legal systems and society, transitional period.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Українська правова система – дуже складний комплекс елементів, структур, норм, правосвідомості, традицій, образів національно-історичної, техніко-юридичної, соціально-психологічної природи. У широкому значенні – це цілий правовий світ, що має свою життєву організацію, джерела, архетипи, історію та власне майбутнє.

Стан дослідження. Даною проблемою займалися такі правознавці, як С.Н. Кожевников, М.Н. Марченко, С.А. Комаров, Ю.І. Римаренко, В.В. Сорокин, М.И. Клеандров та інші.

Виклад основного матеріалу. Як і будь-якому юридичному явищу, правовій системі властива мінливість. Внаслідок цього вона невпинно розвивається, тобто змінює порядок своєї організації і функціонування, зважаючи на зміни, привнесені зі здійсненням комплексу правових реформ відповідно до вимог сучасності. Упродовж уже майже двох десятиріч правова система України переживає кризовий стан, спричинений низкою процесів:

- відбуваються фундаментальні зміни в політичній системі суспільства, які потребують належного правового оформлення;

- розвиваються конституційно-правові відносини, і в цьому зв'язку виникає чимало проблем, що стосуються співвідношення і взаємодії усіх правових норм;

- змінюється роль держави в соціальному житті суспільства, у зв'язку з чим змінюються і функції права, характерні для радянської правової системи та правової системи перехідного періоду.

На сьогодні, треба зауважити, ситуація із правовою системою в Україні значною мірою зумовлена особливостями розвитку суспільства. Важливо, зокрема, врахувати специфічну природу перехідних, міждипломних станів, характерних для постсоціалістичних держав і правових систем. Ця обставина змушує багатьох науковців зосереджувати увагу на двох типах правових систем: розвинені та нерозвинені правові системи. На думку, скажімо, Д. Лук'янова, розвинені правові системи – це системи, у яких розкрилися, розгорнулися якості писаного права; у них право є утворенням високого інтелектуального порядку, що виступає в суспільному житті як самостійний і сильний соціальний феномен. Нерозвинені правові системи – це ті системи, у яких не розкрились, не розгорнулись якості права як самостійного і сильного соціального феномену, що відіграє вагомий роль у житті суспільства. Такими системами в сучасному світі є традиційні правові системи: основи рішень життєвих ситуацій тут взагалі кореняться поза правом – у традиціях, звичаях, постулатах ідеології [1, с. 379]. До якого ж типу належить українське суспільство, держава і правова система?

На наш погляд, істина десь посередині. Так, у вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі державу і право сучасного періоду зазвичай означають як «перехідні держави та правові системи» [2, с. 6]. Інакше кажучи, головна особливість такого типу держави і права полягає в тому, що вони перебувають у стані переходу від одного формаційного типу до іншого. Цікавим вважаємо підхід до аналізу цього перехідного періоду з погляду з'ясування специфічної природи правової системи, розробником якого є В. Сорокін [3, с. 68].

Розглянемо особливості та проблеми сучасних перехідних станів держави і права, адже «сучасні перехідні процеси мають низку характеристик, що істотно відрізняються від аналогічних соціальних зрушень в минулому столітті історії людства» [4, с. 4]. Коротка характеристика цих особливостей дасть змогу зрозуміти соціально-правові детермінанти сучасних методологічних проблем, розв'язок яких має важливе значення для того, щоб пізнати і сконструювати правову систему суспільства.

Отож перша особливість полягає в тому, що зазвичай перехід від однієї формації до іншої супроводжується системною зміною суспільних структур і відносин: економічних, політичних, соціальних, правових, психологічних, моральних тощо. Пізнання цієї особливості дозволяє зрозуміти специфічний характер змін, що відбуваються в перехідний період. Ця закономірність характерна для всіх країн, що зараз перебувають у перехідному стані. Відповіді на запитання, як змінюються право, правова система і її інститути в перехідний час, спираючись тільки на юридичну науку, буде непросто. Бо в перехідний період відбуваються докорінні зміни не тільки у правовій, але і в інших сферах суспільства. Тому причини й обставини змін нормативно-правової бази кореняться не тільки, а точніше, не стільки в самій правовій системі суспільства – більшою мірою ці зміни зумовлені іншими суспільними відносинами та інститутами. Скажімо, виникає чимало проблем, які, на перший погляд, пов'язані зі сферою законотворчості або правозастосування, а насправді основним джерелом їх виникнення та загострення є або економічна криза, або політична боротьба. І щоб з'ясувати причини означених змін, потрібно застосовувати системний підхід.

Зауважимо, що законодавчу діяльність істотно ускладнює й невизначеність часових меж перехідного періоду,

що часто призводить до неадекватності законів стосовно об'єктивної дійсності. Ця обставина не може не впливати на становлення правової системи, її основні сфери: законотворчу, правозастосовну і правосвідомість.

Друга особливість перехідного періоду – це специфіка способу змін, що відбуваються в перехідний період. Відомо, що характерними рисами перехідного періоду є зміна соціально-політичних і правових орієнтирів, трансформація цілей і завдань розвитку суспільства і права, руйнування старого і виникнення нового світоглядного бачення цього процесу. Тобто «в перехідний період докорінно змінюється весь суспільно-політичний лад» [5, с. 3]. Нинішня епоха характеризується настанням нової реальності, пов'язаної із кризою ліберального прагматизму на глобальному рівні. Це криза системних відносин між державами і людьми, основу якої становить принцип здобуття за будь-яку ціну максимального прибутку [6, с. 55].

У наш час проглядається така закономірність, як заперечення колишнього історичного досвіду, традицій та ідеалів. При цьому зазначена тенденція має форму не діалектичного заперечення (коли колишні цінності стають більш змістовними і багатими), а видимого заперечення (коли відкидається усе старе, зокрема й історичний та культурний досвід). Як наслідок «розривається» причинний ланцюг історичного руху, простежується «забуття законів причинності», неконструктивне зіткнення різних поколінь суб'єктів права і їх світо- і праворозуміння.

Третя особливість перехідного періоду – це формування реальних альтернативних варіантів моделювання соціального процесу і побудови суспільства, держави і права. Іншими словами, перехідний стан держави і правової системи містить реальні альтернативи, варіанти та моделі подальшого розвитку. Історія засвідчує, що нерідко саме в такі періоди суб'єктивний чинник, інтелектуальні та людські якості новоявлених політичних лідерів набувають особливої значення. У самому праві, якщо в умовах стабільного, еволюційного розвитку суспільства їх роль і вплив на вибір подальшого шляху обмежуються рамками сформованої суспільної системи, у перехідні періоди суб'єктивний чинник, зокрема діяльність політичних лідерів, може відігравати вирішальну роль у виборі прогресивного або регресивного варіанта подальшого розвитку.

Четверта особливість характеризує зміни рівня життя населення. Особливо рельєфно ця особливість виявляється в умовах постсоціалістичної трансформації суспільства, держави і права. Вона пов'язана головним чином з різким падінням рівня життя значної частини населення, руйнуванням раніше сформованої системи соціального захисту, послабленням таких життєво важливих функцій держави, як соціальне та економічне регулювання.

Зауважимо, що в цьому випадку йдеться не лише про одну з особливостей держав і правових систем перехідного періоду, а про складну проблемну ситуацію. Слушною, на наш погляд, щодо цієї проблеми є думка Ф. Майора, голови ЮНЕСКО, який так схарактеризував нинішній стан суспільства: молоді демократії (тобто держави перехідного періоду) «нерідко розриваються між необхідністю шліфувати нові політичні інститути та невідкладними політичними завданнями. У процесі демократизації досить гострими є суперечності між свободою і справедливістю, між політичними і соціально-економічними правами» [7, с. 6]. Характеризуючи сучасну ситуацію, яка склалася в пострадянських країнах, один з провідних учених в галузі правової герменевтики П. Рікер зазначає: «Я був вражений ставом економіки..., високими цінами, низьким рівнем життя» [8, с. 124]. І це, на жаль, правда.

П'ята особливість перехідного періоду безпосередньо стосується правової сфери – конституційного законодавства. Річ у тому, що постсоціалістичні держави вирішують завдання створення правової системи однотипно, і першоважливе значення надається саме кон-

ституційному законодавству перехідного періоду [9, с. 266-268]. Як відомо, це законодавство становить собою головну систему конституційних актів і законів. Прагнення створити однотипну правову систему на основі конституційного законодавства має соціальні, економічні і психологічні корені. У підсвідомості багатьох людей, котрі в минулому жили в республіках єдиного Радянського Союзу, зберігаються ілюзії, що оскільки раніше вони жили в єдиній правовій державі, мали єдине загальносоюзне законодавство, то й тепер законодавство має розвиватися від «спільних коренів», бути, щонайменше, подібним» [10, с. 3]. Реальне становлення

постсоціалістичної правової системи виявляє і спільні, і відмінні риси. Щобільше, на цьому шляху чимало проблем і труднощів.

Висновки. Загалом можемо висновувати, що в сучасній Україні складається новий, особливий різновид правової системи, який не вписується в межі традиційних правових сімей. Незважаючи на тенденцію загальносвітового масштабу до уніфікації правових норм та інститутів, українську правову систему можна визначити як самобутню правову систему, що поєднує в собі ідеалістичне західне праворозуміння та особливий східний нігілістичний правовий уклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лук'янов Д. Сучасні погляди на проблему класифікації та типології правових систем / Д. Лук'янова // Право України. – 2012. – № 9. – С. 376–382.
2. Сорокин В. В. К понятию правовой системы / В. В. Сорокин // Правоведение. – 2003. – № 2. – С. 4–14.
3. Сорокин В. В. Правовая система переходного периода: теоретические проблемы : монография / В. В. Сорокин. – М. : Юрлитинформ, 2003. – 344 с.
4. Мощелков Е. Н. Переходные процессы в России / Е. Н. Мощелков. – М., 1996. – 98 с.
5. Сорокин В. В. Концепция эволюционного развития правовой системы в переходный период : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. В. Сорокин. – Екатеринбург, 2003. – 38 с.
6. Денисов В. Вхідження незалежної держави Україна в систему міжнародного правопорядку / В. Денисов // Право України. – 2012. – № 3/4. – С. 51–66.
7. Майор Ф. Предисловие / Ф. Майор // Культура и демократия. – М., 1994. – 198 с.
8. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика / П. Рикер. – М. : АКАДЕМИЯ, 1995. – 160 с.
9. Марченко М. Н. Правовые системы современного мира : учебное пособие / М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 2001. – 400 с.
10. Клеандров М. И. Конституционные основы правосудия в государствах-участниках СНГ / М. И. Клеандров. – М. : Акад. правовой ун-т, 2001. – 140 с.